

Mišljenja radnika-seljaka i radnika bez poljoprivrednog posjeda o najvišim vrednotama ustavnog poretka Republike Hrvatske

Ivan Magdalenić

Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska

SAŽETAK Autor je u radu iznio dio rezultata opsežnijeg istraživanja pod naslovom *Hrvatsko radništvo i socijalna pravda*. Usporedio je odgovore radnika koji imaju i radnika koji nemaju poljoprivredni posjed na pitanja koliko važnima i koliko ostvarenima smatraju najviše vrednote ustavnog poretka Republike Hrvatske (članak 3. Ustava Republike Hrvatske).

Rezultati pokazuju da su odgovori obiju skupina radnika vrlo slični, ali da u radnika-seljaka postoji mali sustavni pomak prema nešto slabijem prihvaćanju ustavnih vrednota, a isto tako mali sustavni pomak prema višim ocjenama ostvarenosti istih vrednota.

U članku su predložena neka moguća objašnjenja dobivenih rezultata, ali autor u prvom redu naglašava potrebu daljnjih istraživanja, za koja bi na novi, suvremeniji način trebalo iznova definirati ključne pojmove - seljak-radnik, mješovito kućanstvo, dvojni izvor prihoda i druge.

Inače, prema dobivenim rezultatima, i radnici-seljaci i radnici bez poljoprivrednog posjeda relativno su najzadovoljniji ostvarenjem vrednota "nacionalna ravnopravnost", "mirotvorstvo" i "sloboda", a najnezadovoljniji su "poštivanjem prava čovjeka", "vladavinom prava" i "socijalnom pravdom", za što je u članku također ponuđena moguća interpretacija.

Ključne riječi: radnici-seljaci, radnici, mišljenja, vrednote ustavnog poretka, socijalna pravda, Republika Hrvatska

Primljeno: 20. prosinca 1998.

1. Uvodne i metodološke napomene

Seljaci-radnici svojedobno su bili prilično čest objekt socioloških istraživanja, bilo s aspekta sela i poljoprivrede, odnosno ruralne sociologije, bilo sa stajališta urbane ili industrijske sociologije (ovi potonji redovito su ih i nazili radnicima-seljacima, a gdjekad s očito pejorativnom konotacijom i "polutanima"). Ruralni su sociolozi u njima znali gledati potencijalne "modernizatore seoskih zajednica" i inovatore rada na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima, dok su ih urbani i industrijski sociolozi ponekad optuživali za "poseljačenje gradova" ili nositelje "predindustrijskog mentaliteta" u radnim (tvorničkim) sredinama. Jedne i druge zanimalo je često jesu li ti ljudi "u svojim glavama" više seljaci, ili više radnici, pa se tom pitanju prilagođavao i sadržaj "psiholoških" varijabli u različitim istraživanjima: smatraju li važnijim dohodak s obiteljskog gospodarstva ili izvan poljoprivrede, troše li zaradu u tvornici na jačanje gospodarstva ili (samo) za poboljšanje "kućanskog" standarda, planiraju li za sebe (odnosno još više za svoju djecu) "seosku" ili "gradsku" budućnost, gledaju li na svoj "mješoviti status" kao na trajno rješenje ili ga doživljavaju privremenim (do potpunog "raseljačenja", odnosno "poradničenja") i slično. Neka druga njihova vrijednosna opredjeljenja rjeđe su bila predmetom znanstvenog interesa, a i tada uglavnom samo za usporedbu s vrijednosnim orijentacijama tzv. čistih seljaka i čistih radnika (pripadnici službeničkih zanimanja u tom su društvenom sloju bili više iznimka nego pravilo).

No, otkako postoji Republika Hrvatska kao samostalna država, u njoj, koliko nam je poznato, nije provedeno niti jedno opsežnije istraživanje o ovoj posebnoj društvenoj skupini, a studija proizišla iz posljednjeg istraživanja o seljacima-radnicima objavljena je prije gotovo 20 godina, još za postojanja bivše Jugoslavije (Cvjetičanin, Defilippis, Dilić et al., 1980.). U dvije opširne novije hrvatske bibliografije radova o selu i poljoprivredi, koje pokrivaju razdoblje od 1984. do 1997. godine (Milinković, 1994.; Milinković, 1997.) i ukupno sadrže više od 1.250 bibliografskih jedinica, pod odrednicom "seljaci-radnici" navode svega šest naslova, od kojih je jedan pretisak članka iz 1936. godine, te jedan noviji rad koji se također bavi razdobljem 30-ih godina! Komentar je nepotreban!

Mješovita kućanstva (tj. ona s mješovitim dohotkom - jednim dijelom iz rada na vlastitom poljoprivrednom gospodarstvu a drugim izvan njega) nipošto nisu iščezla sa hrvatske društvene scene. Popis stanovništva, domaćinstava,¹ stanova i poljoprivrednih gospodarstava 1991. godine registrirao je 101.315 takvih kućanstava, ili 6,6% svih kućanstava (SLJHŽ-93: 499), a čak je 787.550 ili 51% svih hrvatskih kućanstava posjedovalo bar minimalno poljoprivredno gospodarstvo (podatak na istome mjestu). Stoga se izostanak radova o mješovitim kućanstvima teško može objasniti ikojim drugim razlozima osim općenito malim brojem

.....
¹ Od prije nekoliko godina Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske rabi termin "kućanstvo".

cjelovitijih socioloških istraživanja hrvatskoga društva zadnjih godina (pogotovo izuzmu li se ona s uže ili šire shvaćenom političkom tematikom).

Iako ovaj članak neće znatnije popuniti tu prazninu, on će, vjerujemo, ipak pokazati neke zanimljive činjenice. U njemu je, naime, prikazan dio rezultata jednog istraživanja koje se bavilo svim radnicima (Magdalenić, 1998.) i u kojem je jednim pitanjem bilo omogućeno da se iz ukupnog uzorka izdvoji subuzorak onih koji su ujedno bili vlasnici (ili posjednici) poljoprivrednog zemljišta, pri čemu su registrirani samo posjedi veći od 0,5 ha, odnosno oni veličine jednoga katastarskog jutra.² Za takvu najmanju veličinu poljoprivrednog zemljišta odlučili smo se imajući na umu pretpostavku da tek ona omogućuje znatniju samoopskrbu nekim prehrambenim proizvodima, te tako može osjetnije pridonijeti životnom standardu kućanstva, odnosno obitelji³, a posjedovanje zemljišta najviše nas je i zanimalo upravo u tom kontekstu.

Predmetom ovoga istraživanja nije bila nijedna, nazovimo je klasična industrijskosociološka tema. Predmetom bavljenja u njegovu su prvome dijelu bila mišljenja o najvišim vrednotama ustavnog poretka Republike Hrvatske (članak 3. Ustava Republike Hrvatske) - njihova prihvaćenost od strane radnika, te radničke ocjene njihove dosadašnje ostvarenosti, a u drugome su dijelu bila detaljnije ispitana mišljenja o jednoj od tih vrednota - socijalnoj pravdi.⁴ U ovome članku prikazani su samo neki rezultati prvoga dijela istraživanja, dok se o poimanju socijalne pravde iznosi tek najkraći osvrt.

Istraživanjem je bilo obuhvaćeno ukupno 1.485 radnika (708 ili 47,7% žena i 777 ili 52,3% muškaraca), odnosno 0,15% svih zaposlenih u vrijeme provođenja istraživanja (krajem 1996. i početkom 1997. godine), ne računajući zaposlene u Ministarstvu unutarnjih poslova, Ministarstvu obrane Republike Hrvatske i individualnoj poljoprivredi⁵. Ispitanici su bili proporcionalno raspoređeni po župani-

.....
² Podsjećamo da državna statistika "poljoprivrednim gospodarstvom" smatra posjed površine 0,1 ha, a uz neke uvjete (SLJHŽ-93: 498) "poljoprivredno gospodarstvo" uopće ne mora posjedovati obradivo zemljište. Prema *Popisu stanovništva ... 1991. godine* posjed veći od 0,5 ha imalo je 29% od svih hrvatskih kućanstava, od kojih su mnoga "čista poljoprivredna", tj. ona bez radnoaktivnih članova zaposlenih izvan gospodarstva.

³ U ovom tekstu termine "kućanstvo" i "obitelj" rabimo kao sinonime, iako to zapravo nije isto (SLJHŽ-93: 498).

⁴ Kako kažu znalci, "navođenje najviših vrednota ustavnog poretka među temeljnim ustavnim odredbama suvremen je način, po prvi puta primijenjen u španjolskom ustavu iz 1978. godine, svodenja na zajednički nazivnik i posebnog isticanja onih načelnih odredbi koje su temeljne za čitav ustav i iz kojih se normama članaka koji slijede izvodi i razrađuje cjelina njegovog sadržaja. Tako svaki građanin može pročitavši samo ovu odredbu upoznati i razumjeti sve ono što je bitno za njegov položaj i ostvarivanje njegovih ustavnih prava" (Sokol i Smerdel, 1998.: 29).

⁵ Pojam "zaposleni u individualnoj poljoprivredi" u ovom se kontekstu ne odnosi na vlasnike poljoprivrednih gospodarstava i članove njihovih obitelji, nego na osobe koje su kod vlasnika zaposlene temeljem ugovora o radu.

jama i područjima djelatnosti. "Tipičan" ispitanik bio je u dobi od oko 40 godina, zaposlen u državnom poduzeću ili ustanovi, odnosno u poduzeću koje je u pretežnom vlasništvu države ili Fonda za privatizaciju, sa stečenom srednjom stručnom spremom ili visokom kvalifikacijom⁶.

Vlasnika poljoprivrednih posjeda većih od 0,5 ha u uzorku je bilo ukupno 186, odnosno okruglo 12,5% (svaki osmi ispitanik). S obzirom na podatak da takav posjed ima ukupno 29% hrvatskih kućanstava (usp. bilješku 1), te uz pretpostavku da znatan dio tih posjeda pripada "čistim poljoprivrednim" kućanstvima (uključujući i staračka kućanstva), može se reći da naš uzorak (i) po ovom kriteriju zadovoljavajuće dobro reprezentira ukupnu populaciju hrvatskog radništva. Međutim, valja reći da se naš poduzorak "radnika-seljaka" ne može poistovjetiti s pojmom "mješovitih kućanstava", nego on uključuje i stanoviti broj nepoljoprivrednih kućanstava, tj. takvih koja imaju poljoprivredni posjed, ali su svi njihovi radnoaktivni članovi zaposleni (i) izvan njega.

2. Rezultati i rasprava

2.1. Ocjene važnosti (rang prihvaćenosti) najviših vrednota ustavnog poretka

Kako rekosmo, u prvome su dijelu istraživanja ispitanici najprije izrazili svoje mišljenje o važnosti svake od 10 najviših vrednota ustavnog poretka Republike Hrvatske⁷, što se psihologijski može interpretirati i kao stupanj subjektivnog prihvaćanja tih vrednota.⁸ Ocjene o tim vrednotama mogle su varirati u rasponu od "nimalo važno" (brojčana vrijednost 1) do "veoma važno" (brojčana vrijednost 5). Rezultati su sažeto prikazani u tablici 1. U svrhu njihove bolje preglednosti iz tablice su ispuštene vrijednosti standardnih devijacija.

Prvo što možemo konstatirati na temelju uvida u tablicu 1. jest da svi radnici - oni koji imaju i oni koji nemaju poljoprivredni posjed - u prosjeku veoma snažno prihvaćaju sve ispitane ustavne vrednote: iza najniže aritmetičke sredine (3,94 za nacionalnu ravnopravnost u poduzorku radnika-seljaka) stoji čak 47,8% ocjena "veoma važno" (5) i još 27,2% ocjena "prilično važno" (4). Dakako, raspored ocjena ostalih vrednota još je više pomaknut prema višim vrijednostima - u oba subuzorka za svaku od njih je dobiveno po više od 50% odgovora "veoma važno".

.....

⁶ Uzorak ispitanika i metodologiju istraživanja detaljno je opisao I. Magdalenić (1998.: 15-31).

⁷ Članak 3. Ustava Republike Hrvatske (usvojenoga 20. prosinca 1990. godine) glasi: "Sloboda, jednakost, nacionalna ravnopravnost, mirotvorstvo, socijalna pravda, poštivanje prava čovjeka, nepovredivost vlasništva, očuvanje prirode i čovjekova okoliša, vladavina prava i demokratski višestranački sustav najviše su vrednote ustavnog poretka Republike Hrvatske" (Ustav RH, 1990.: 1238).

⁸ Ispitanicima zapravo nije rečeno da ocjenjuju ustavne vrednote, pa s visokim stupnjem sigurnosti možemo pretpostaviti da oni to nisu ni znali (Magdalenić, 1998.: 33).

Iz ruralnosociološke perspektive, stanovito iznenađenje jest nalaz što radnici-seljaci nisu dali nešto više ocjene vrednoti "nepovredivost vlasništva": oni su istodobno i radnici i vlasnici (u istoj osobi, ne u istom poduzeću), što je temelj njihova statusa.

Tablica 1.
Rang prihvaćenosti najviših vrednota ustavnog poretka Republike Hrvatske

Vrednota	Radnici-seljaci		Radnici	
	a.s.	rang	a.s.	rang
Sloboda	4,73	1	4,84	2
Poštivanje prava čovjeka	4,72	2	4,85	1
Socijalna pravda	4,60	3	4,74	3
Vladavina prava	4,59	4	4,67	5
Očuvanje prirode i čovjekova okoliša	4,55	5	4,70	4
Nepovredivost vlasništva	4,54	6	4,66	6
Demokratski višestranački sustav	4,45	7	4,50	8
Mirotvorstvo	4,38	8	4,53	7
Jednakost	4,32	9	4,38	9
Nacionalna ravnopravnost	3,94	10	4,24	10
Zajednička aritmetička sredina	4,48	-	4,61	-

Objašnjenje: a.s. = aritmetička sredina pojedinačnih ocjena

Napomena: Broj izostavljenih odgovora varira od 1% za "demokratski višestranački sustav" do 2% za "nepovredivost vlasništva".

Drugo, razlike između ocjena za najviše prihvaćene vrednote (sloboda i poštivanje prava čovjeka) i ocjene za najmanje prihvaćenu (nacionalna ravnopravnost) posve su male i, pokazuje provjera (t-test), nisu statistički značajne.

Redoslijed vrednota po njihovoj prihvaćenosti, on je praktički jednak u oba subuzorka (koeficijent korelacije ranga, $\rho = +0,97$). Budući da su gotovo jednaki rangovi dobiveni i u svim drugim poduzorcima (formiranima s obzirom na spol, dob, obrazovanje, područje djelatnosti, županijsku pripadnost i druga svojstva ispitanika - pobliže u Magdalenić, 1998.), ipak možemo reći da je prikazani rang stabilan, bez obzira na posve male razlike u aritmetičkim sredinama, odnosno *da su sloboda, ljudska prava i socijalna pravda najprihvaćenije, a jednakost i nacionalna ravnopravnost najmanje (ali još uvijek snažno!) prihvaćene vrednote ustavnoga poretka.*

Treće, a što je za našu temu najzanimljivije, *radnici-seljaci svim su vrednotama dali u prosjeku niže, ali ne statistički značajno niže, ocjene od čistih radnika.* Provjera značajnosti razlika između aritmetičkih sredina subuzoraka nije dala ni

jedan pozitivan rezultat, tj. ni jedna pojedinačna razlika, a niti ona između zajedničkih aritmetičkih sredina, nije statistički značajna. Ipak nema dvojbe da je riječ o (makar malom) sustavnom pomaku prema nižim vrijednostima, što (bez obzira na rezultate t-testa) dopušta zaključak da, u prosjeku, radnici-seljaci najvišim vrednotama ustavnog poretka pridaju nešto manju važnost nego čisti radnici, odnosno da ih subjektivno nešto slabije prihvaćaju.

Zapravo, minimalnim razlikama u vrijednostima aritmetičkih sredina ne pridonosi toliko činjenica da radnici-seljaci daju manje najviših ocjena (4 i 5), koliko, bez i jedne iznimke, više odgovora "osrednje važno" (3), a istraživačko nam iskustvo govori da su "srednjim ocjenama" skloniji slabije informirani, slabije motivirani, ili iz bilo kojeg razloga oprezniji ispitanici.

Valja reći i to da, osim jedne iznimke, niti rezultati χ^2 (hi-kvadrat) testa ne sugeriraju postojanje statistički značajne povezanosti između posjedovanja obradivoga poljoprivrednog zemljišta i prihvaćanja pojedinih ustavnih vrednota, što ne mijenja spomenuti zaključak o "sustavnom pomaku" ocjena radnika-seljaka prema nižim vrijednostima.⁹

Iznimka se odnosi na *raspored* ocjena važnosti vrednote *sloboda* (tablica 2.).

Tablica 2.

Povezanost između posjedovanja poljoprivrednog zemljišta i prihvaćanja vrednote *sloboda*

	1+2	3	4+5	a.s.
Radnici-seljaci	0,5	6,0	93,5	4,73
Radnici bez poljoprivrednog posjeda	0,8	2,0	97,2	4,84
Ukupno	0,8	2,5	96,7	4,83

$$\chi^2 = 10,79; SS = 2; C_k = 0,13; P < 0,01$$

Objašnjenja: 1 + 2 = % odgovora "nimalo važno" + "samo donekle važno"

3 = % odgovora "osrednje važno"

4 + 5 = % odgovora "prilično važno" + "veoma važno"

Kako vidimo iz tablice, ocjene radnika bez poljoprivrednog posjeda osjetno su polariziranije - u njih je više i najnižih i osobito najviših ocjena, tako da razlici u aritmetičkim sredinama doista najviše pridonosi nešto jača sklonost radnika-seljaka srednjim, neutralnim, ocjenama. Oni slično, ali manje naglašeno postupaju i u ocjenjivanju drugih vrednota.

⁹ Podsjećamo na banalnu matematičku činjenicu: jednake (ili beznačajno različite) aritmetičke sredine mogu se dobiti iz jednakih, ali i iz posve različitih rasporeda pojedinačnih podataka (npr. nizovi ocjena 2, 3, 4, kao i 1, 3, 5, imaju jednaku srednju vrijednost - 3, ali uz različitu standardnu devijaciju koja upućuje na veću heterogenost potonjeg niza)!

2.2. Ocjena dosadašnje ostvarenosti najviših vrednota ustavnog poretka

Kako su radnici-seljaci i radnici bez poljoprivrednog posjeda ocijenili ostvarenost najviših vrednota ustavnog poretka Republike Hrvatske prikazano je u tablici 3.

Tablica 3.
Rang najviših vrednota ustavnog poretka prema ocjenama njihove ostvarenosti

Vrednota	Radnici-seljaci		Radnici	
	a.s.	rang	a.s.	rang
Mirotvorstvo	3,11	1	3,11	1
Nacionalna ravnopravnost	3,09	2	2,98	3
Sloboda	3,05	3	3,03	2
Nepovredivost vlasništva	2,62	4	2,60	4
Demokratski višestranački sustav	2,61	5	2,47	5
Očuvanje prirode i čovjekova okoliša	2,48	6	2,44	6
Poštivanje prava čovjeka	2,45	7	2,42	7
Jednakost	2,38	8	2,21	9
Vladavina prava	2,36	9	2,22	8
Socijalna pravda	2,08	10	1,98	10
Zajednička aritmetička sredina	2,62	-	2,55	-

Napomena: Zbroj odgovora "ne mogu procijeniti" i potpuno izostavljenih odgovora varira od 2,8% za "demokratski višestranački sustav" do 6,9% za "vladavinu prava".

Nećemo opširnije komentirati podatak da su sve aritmetičke sredine ocjena o dosadašnjoj ostvarenosti najviših vrednota ustavnog poretka osjetno niže od ocjena njihove važnosti, što je, psihološki, bilo posve očekivano i vrlo je vjerojatno da bi se slični ukupni rezultati dobili i u sličnom istraživanju bilo gdje u svijetu.

Naime, vrednote ili vrijednosti¹⁰ - osobito finalne vrijednosti (a atribut "najviše vrednote" uključuje i konotaciju krajnjega ili konačnog cilja), zapravo su posebna vrsta motiva, unutarnjih pokretača ljudske aktivnosti, uz koje se javlja psihološka pojava poznata kao "razina očekivanja" odnosno "nivo aspiracije": što veće uspjehe postizemo u nekoj aktivnosti, to nam više rastu ambicije za još većim postignućima. Dapače, pokretačka snaga motiva i jest upravo u raskoraku između postojećega i željenoga stanja, pa bi stvarno dostizanje "krajnjih ciljeva" bilo motivacijski pogubno.

¹⁰ Neki autori termine "vrednote" i "vrijednosti" ne drže sinonimima (Petković, 1977.: 696-697).

Motivacijski pogubno, međutim, može biti i dugotrajno neostvarivanje ciljeva ove vrste, jer u nekim slučajevima može dovesti do rezignacije, tj. odustajanja od napora da se dostigne cilj koji izgleda neostvarivim, odnosno dovodi do ravnodušnosti prema proklamiranim vrednotama, a u nekim drugim slučajevima (kad se akumulira dugotrajno nezadovoljstvo zbog stalno prevelikog raskoraka između željenoga i postignutoga) može dovesti i do socijalnih nemira. Ishod ovisi o mnogo više činitelja nego što ih je moguće zahvatiti jednim istraživanjem.

U tablici 3. od samih ocjena ostvarenosti pojedinih vrednota, zanimljiviji su njihov redoslijed, te razlike između radnika-seljaka i tzv. čistih radnika (radnici).

Redoslijed je opet praktički jednak u oba poduzorka ($\rho = +0,98$): na vrhu su vrednote *mirotvorstvo*, *nacionalna ravnopravnost i sloboda*, a na dnu *jednakost*, *vladavina prava i socijalna pravda*.

Ocjene ostvarenosti prvih triju vrednota (iako ni one nisu visoke!) u prvom redu odražavaju zadovoljstvo naših ispitanika ishodom rata/ratova kroz koji/koje je Hrvatska nedavno prošla, dok su ocjene triju potonjih vrednota više reakcija na društveno stanje kakvo je nastalo uspostavom mira. A s obzirom na prirodu upravo tih vrednota, osobito socijalne pravde, one mogu biti generatori masovnijeg iskazivanja nezadovoljstva.

Prije nego se pozabavimo razlikama ocjena radnika-seljaka i ostalih radnika, pogledajmo na još jedan način redoslijed procijenjene ostvarenosti najviših ustavnih vrednota. U tablici 4. one su poredane po "koeficijentu relativne ostvarenosti", tj. omjeru između apsolutnih ocjena ostvarenosti i ocjena važnosti pojedine vrednote (pomnoženom sa 100, kako bi se izbjegle vrijednosti manje od 1,00)¹¹.

Iako su korelacije između rangova u tablicama 3. i 4. vrlo visoke (za oba subuzorka $\rho = +0,95$), rekli bismo da potonji djeluje psihološki uvjerljivije, jer na bolji način pokazuje odnos između željenoga i ostvarenoga. Nije, naime, svejedno ima li čovjek mnogo onoga što osobito cijeni (u našem slučaju osobito slobodu, ljudska prava i socijalnu pravdu), ili je obilat onim do čega mu je manje stalo (jednakost, nacionalna ravnopravnost). Svakako valja primijetiti da u oba načina prikazivanja ocjena ostvarenosti ustavnih vrednota, zadnje mjesto - i to nedvojbeno - u oba poduzorka zauzima *socijalna pravda*.

.....
¹¹ Primjerice, za najostvareniju vrednotu, nacionalnu ravnopravnost, u poduzorku radnika-seljaka to iznosi $3,09 : 3,94 \times 100 = 78,4$, a za ostale radnike $2,98 : 4,24 \times 100 = 70,3$. Valja upozoriti da se ovaj pokazatelj ne smije interpretirati kao postotak ostvarenosti, jer je teorijski moguće da neka vrednota za svoju važnost dobije "srednju" ocjenu 5,00, a za ostvarenost 1,00, pa bi - čisto računski - i u tom slučaju bila "20% ostvarena" ($1 : 5 \times 100 = 20$).

Tablica 4.
Rang vrednota prema koeficijentu relativne ostvarenosti

Vrednota	Radnici-seljaci		Radnici	
	a.s.	rang	a.s.	rang
Nacionalna ravnopravnost	78,4	1	70,3	1
Mirotvorstvo	71,0	2	68,7	2
Sloboda	64,5	3	62,6	3
Demokratski višestranački sustav	58,7	4	54,9	5
Nepovredivost vlasništva	57,7	5	55,8	4
Jednakost	55,1	6	50,5	7
Zaštita prirode i čovjekova okoliša	54,5	7	51,9	6
Poštivanje prava čovjeka	51,9	8	49,9	8
Vladavina prava	51,4	9	47,5	9
Socijalna pravda	45,2	10	41,8	10
Zajednički koeficijent relativne ostvarenosti	58,5	-	55,3	-

Gledano po podacima u tablici 4., koeficijenti relativne ostvarenosti šest naznačenih vrednota postigli su isti rang u oba subuzorka: nacionalna ravnopravnost, mirotvorstvo i sloboda su na vrhu, a poštivanje prava čovjeka, vladavina prava i socijalna pravda su na dnu.

S obzirom na ranije napomene, vrijedi upozoriti na dosta visoku i statistički značajnu negativnu korelaciju između rangova vrednota po ocjenama njihove važnosti i po koeficijentu njihove relativne ostvarenosti: za poduzorak radnika-seljaka vrijednost $\rho = -0,54$, a za radnike bez poljoprivrednog posjeda $\rho = -0,47$.

Taj je podatak u skladu s psihologijskom teorijom deprivacije, tj. i laicima bliskom pretpostavkom da čovjeku nešto subjektivno nedostaje utoliko više ukoliko mu je do toga više stalo. Međutim, pobliža provjera te teorije (na razini čitavog uzorka) pokazala je da su u skladu s njom tek ocjene ostvarenosti nacionalne ravnopravnosti, vladavine prava i socijalne pravde (Magdalenić, 1998.: 49-51). Samo je za njih utvrđeno da su im u prosjeku niže ocjene ostvarenosti dali upravo oni ispitanici koji su dali više ocjene njihovoj važnosti. Zanimljivo je da ocjene vrednote mirotvorstvo proturječe teoriji deprivacije - korelacija pojedinačnih ocjena njezine važnosti i njezine ostvarenosti je pozitivna. Ostvarenost ostalih vrednota ispitanici su ocijenili "objektivno", tj. neovisno o stupnju njihova subjektivnog prihvaćanja. No, i u sva četiri spomenuta slučaja korelacije su - iako statistički značajne - zapravo veoma niske (Pearsonovi koeficijenti korelacije "r" imaju vrijednosti od 0,08 do 0,15).

Razlike ocjena ostvarenosti ustavnih vrednota u tablici 3. su (kao i u ocjenjivanju važnosti istih vrednota) vrlo male, ali su sve ocjene radnika-seljaka (osim u slučaju mirotvorstva) pomaknute prema višim vrijednostima. Opet se, dakle, susrećemo samo sa sustavnim pomakom (a ne i sa statistički značajnim razlikama), ali on ovoga puta upućuje na zaključak o nešto većem zadovoljstvu (ili manjoj kritičnosti) onih radnika koji svoje obiteljske prihode mogu dopuniti s vlastitoga poljoprivrednog zemljišta (ili bar mogu smanjiti neke životne troškove).

Dakako, napomene o sustavnom pomaku prema višim vrijednostima važe i za tzv. koeficijente relativne ostvarenosti svih vrednota u poduzorku radnika-seljaka. Upućuju li rezultati navedeni u tablicama 1., 3. i 4. na još nešto, primjerice na veći konformizam radnika-seljaka ili na njihov veći oprez kad se govori o nečemu što se prepoznaje kao područje politike? Odgovore na takva i slična pitanja ostavljamo za kasnija razmatranja.

Statistički značajne razlike postoje, međutim, u rasporedu ocjena iz kojih su aritmetičke sredine dobivene. Dva su rezultata χ^2 testa viša od granične vrijednosti za $P = 0,05$ i oba se odnose na vrednote po kojima se ustavni sustav Republike Hrvatske najeksplicitnije razlikuje od bivšeg sustava - to su nepovredivost vlasništva i demokratski višestranački sustav (tablice 5. i 6.).

U ocjeni ostvarenosti ustavne odredbe o nepovredivosti vlasništva, polariziraniji su radnici-seljaci (što su, vjerojatno, oni sami ili njihovi roditelji bili i u ranijem sustavu), dok ostali radnici - razvlašteni od upravljanja bivšim društvenim poduzećima, a još nesigurni u svoj status pravih vlasnika, tj. malih dioničara - češće pribjegavaju neutralnoj ocjeni. Možda je ta činjenica povezana s nesigurnošću koju smo upravo spomenuli, a možda se iza nje krije ocjena da je vlasništvo nekih poduzeća postalo nepovredivo (ili nedodirljivo) tek nakon što su ona privatizirana.

Tablica 5.

Povezanost između posjedovanja poljoprivrednog zemljišta i ocjena ostvarenosti vrednote *nepovredivost vlasništva*

	1+2	3	4+5	a.s.
Radnici-seljaci	50,6	22,5	26,9	2,62
Radnici bez poljoprivrednog posjeda	47,0	32,0	21,0	2,60
Ukupno	47,3	31,0	21,7	2,60

$\chi^2 = 7,48$; $SS = 2$; $C_k = 0,11$; $P < 0,02$

Objašnjenja: 1 + 2 = % odgovora "uopće nije ostvareno" + "samo je donekle ostvareno"

3 = % odgovora "polovično ostvareno"

4 + 5 = % odgovora "ostvareno u znatnoj mjeri" + "potpuno ostvareno"

Kada je pak riječ o višestranačkom sustavu, s kojim podjednako nije imala iskustva ni sadašnja generacija radnika-seljaka niti tzv. čistih radnika, raspored ocjena "vraća se u normalu", odnosno na sliku koju smo spominjali u vezi s ocjenom važnosti ustavnih vrednota, i to bar utoliko što radnici-seljacima češće izabiru srednju ocjenu dosadašnje ostvarenosti ove ustavne vrednote.

Tablica 6.

Povezanost između posjedovanja poljoprivrednog zemljišta i ocjena ostvarenosti vrednote *demokratski višestranački sustav*

	1+2	3	4+5	a.s.
Radnici-seljacima	48,6	32,0	19,4	2,61
Radnici bez poljoprivrednog posjeda	56,7	24,5	18,8	2,47
Ukupno	55,5	25,9	18,6	2,48

$\chi^2 = 6,23$; SS = 2; $C_k = 0,07$; $P < 0,05$

Napomena: Oznake u zaglavlju imaju jednako značenje kao u tablici 5.

Valja reći da u ocjenjivanju ostvarenosti vrednota, bijeg radnika-seljaka prema srednjim ocjenama nije pravilo (kao u ocjenjivanju njihove važnosti). Naime, još u nekoliko slučajeva (a ne samo kad je riječ o *nepovredivosti vlasništva*) njihove su ocjene polariziranije od ocjena radnika bez poljoprivrednog posjeda, ali te razlike nisu statistički značajne.

2.3. Značenja socijalne pravde za hrvatske radnike-seljake i ostale radnike

Ovdje ćemo u najkraćem pregledu komentirati i rezultate drugoga dijela istraživanja, u kojemu smo se bavili samo socijalnom pravdom, tj. pitanjem što taj pojam radnicima zapravo znači, odnosno koje njegove operacijske definicije oni u najvećoj mjeri prihvaćaju. Podsjećamo da je (pobliže nedefinirana) socijalna pravda jedna od najprihvaćenijih najviših vrednota ustavnog poretka Republike Hrvatske, ali po mišljenju hrvatskih radnika i najmanje ostvarena.

Ispitanicima je bilo ponuđeno ukupno 18 tvrdnji i pitanja koja reprezentiraju šest suvremenih načela socijalne pravde: načelo potreba, jednakosti zarada, jednakih šansi, zasluga, funkcionalne nejednakosti, te načelo ovlasti (Antončić, 1992.).¹² Radi se zapravo o šest normativnih teorija o tome što valja smatrati socijalno pravедnim, pri čemu se socijalna pravda poima naprosto kao distributivna prav-

¹² Sažete opise pojedinih načela vidjeti u Antončića (1992.), ili u Magdalenića (1998.).

da, odnosno kao pravedna raspodjela društvenog bogatstva¹³. Redosljed prihvaćenosti načela socijalne pravde navodimo u tablici 7. Riječ je o aritmetičkim sredinama prihvaćenosti tvrdnji, odnosno odgovora na pitanja kojima je pojedino načelo operacionalizirano.

Tablica 7.
Prihvaćanje načela socijalne pravde

	Radnici-seljaci	Ostali radnici
Načelo jednakih šansi	4,26	4,42
Načelo ovlasti	4,16	4,21
Načelo zasluga	3,97	4,00
Načelo potreba	3,75	3,62
Načelo funkcionalne nejednakosti	3,74	3,62
Načelo jednakosti zarada	2,91	2,62

Opetujemo, razlike između radnika-seljaka i radnika bez poljoprivrednog posjeda više su kvantitativne nego kvalitativne naravi: rang prihvaćenosti pojedinih načela socijalne pravde praktički je jednak u oba poduzorka.

Međutim, iz podataka je primjetno da prva tri načela nešto snažnije prihvaćaju radnici bez poljoprivrednog posjeda, a posljednja tri - od kojih dva socijalnu pravdu interpretiraju egalitaristički - nešto jače zastupaju radnici-seljaci. Dodajmo još samo da su odgovori radnika-seljaka najslabiji onima što su ih dali radnici nižege (općega i stručnog) obrazovanja te oni koji pretežno rade fizičke poslove, odnosno poslove vezane uz strojeve (Magdalenić, 1998.). Objašnjenje se čini jednostavnim: radnici-seljaci relativno češće od radnika imaju spomenuta obrazovna svojstva i relativno češće rade fizičke poslove. Drugim riječima, radnici-seljaci još uvijek (a što su pokazivala i ona ranija istraživanja) i po svojim objektivnim obilježjima i po svojim subjektivnim svojstvima znatnim dijelom pripadaju nižim radničkim slojevima.

No, i uz tu konstataciju moramo ponoviti napomenu o "sustavnom pomaku bez znatnijih razlika", jer su doista razlike između radnika-seljaka i ostalih radnika posve male, a detaljnije bi istraživanje vjerojatno pokazalo da su one manje negoli prije četvrt stoljeća. Na žalost, ne raspolažemo usporednim podacima koji bi odgovorili na pitanje jesu li te razlike danas manje negoli prije desetak godina.

.....
¹³ Još uvijek nenadmašena (a teško i da je nadmašiva) rasprava o pravdi uopće jest Aristotelova *Nikomahova etika* (hrvatski prijevod T. Ladana, 1992.), a od hrvatskih radova o socijalnoj pravdi najtemeljitiji je, po znanju ovog autora, onaj N. Tintića (1982.).

3. Umjesto zaključka

Zašto “umjesto zaključka”, a ne zaključak? U prvom redu zato što je tema o radnicima-seljacima na pragu novoga tisućljeća, ili u novim društvenim uvjetima, ili u suverenoj i samostalnoj Republici Hrvatskoj, ovim napisom tek dotaknuta. Prema tome, ovo jedva da je početak tim istraživanjima, pa je do prave osnove za bilo kakve općenitije ili dalekosežnije zaključke još daleko. Potrebna su još mnoga, temeljitija i tematski raznovrsnija istraživanja kako u seoskom, odnosno poljoprivrednom, tako i u urbanom, odnosno (post?)industrijskom ambijentu, da bismo mogli nešto određenije reći, a pogotovo da bismo mogli nešto pouzdanije predviđati o tome što će ubuduće, u bitno drukčijim vlasničkim odnosima biti s društvenim slojem radnika-seljaka.

Posve je sigurno da će za eventualna buduća istraživanja trebati iznova definirati neke ključne pojmove, jer stare sheme više ne odgovaraju, bilo da se “mješovitost” kućanstava motri sa stajališta obiteljske poljoprivredne proizvodnje (obiteljskih farmi, malih i srednjih poljoprivrednih poduzeća u obiteljskom vlasništvu sa stalno ili povremeno zaposlenim radnicima, ili samo s radnom snagom članova obitelji/kućanstva, rezidualnih poljoprivrednih pogona, rekreacijskih posjeda itd.), ili sa stajališta dvojnosti ili višestrukosti izvora prihoda (primjerice, je li seljačka mirovina prihod od gospodarstva ili izvan gospodarstva ako umirovljenik nikad nije bio nigdje drugdje zaposlen, kako tretirati prihod od domaće prerade, “konfekcioniranja” i neposredne prodaje vlastitih poljoprivrednih proizvoda, a kako od seljačkog turizma, itd.).

Naše smo istraživanje proveli na ispitanicima podijeljenima u skupinu radnika i radnika-seljaka s obzirom na to imaju li ili nemaju poljoprivredni posjed.

Istraživanje je pokazalo više temeljnih sličnosti nego razlika između ovih dviju na spomenuti način definiranih kategorija radnika. Jedni i drugi u vrlo visokom stupnju prihvaćaju najviše vrednote ustavnog poretka Republike Hrvatske, jedni i drugi su u većini, nezadovoljni dosadašnjim stupnjem njihova ostvarenja. Dakako, za odgovor na pitanje povećava li se ili smanjuje to nezadovoljstvo, trebalo bi provesti više uzastopnih istraživanja.

Za sada možemo ponoviti: *hrvatsko je radništvo relativno zadovoljnije (manje nezadovoljno) ostvarenjem onih vrednota koje su na neki način povezane s globalnim ishodom donedavnog rata, odnosno ratova, a znatno nezadovoljnije s onima koje se odnose na društveno stanje kakvo je nastalo uspostavom mira. Apsolutno i relativno najveće je nezadovoljstvo stanjem socijalne pravde, koju najveći dio radnika u prvom redu poima kao jednakost šansi za uspjeh u životu. Radnici-seljaci nešto su skloniji egalitarističkim interpretacijama te društvene vrednote, za koju Heraklit prije gotovo 3.000 godina reče da “ime Pravde ne bi ljudi poznavali kad ne bi bilo nepravde” (1951.: 38), a N. Tintić prije 15-20 godina da “socijalne nepravde stvarno postoje, a k socijalnoj pravdi se tek teži” (1982.: 10).*

Radnici koji dio svoje egzistencijalne sigurnosti temelje i na posjedovanju poljoprivrednoga zemljišta nešto su malo distanciraniji prema proklamiranim ustavnim vrednotama, a oprezniji su u ocjenjivanju njihove ostvarenosti. Jedno od mogućih objašnjenja za to jest i činjenica da su oni ipak "dijelom i seljaci", a o seljacima se često čuje upravo takav stereotip, naime da su oprezni u izjašnjavanju o politici. Međutim, što doista današnji hrvatski seljaci misle o različitim društvenim pitanjima, pa i o važnosti i ostvarenosti najviših ustavnih vrednota, to znanstveno tek valja istražiti.

Literatura

1. Antončić, Vojko (1992.): Perceptions of justice in the Slovene population, in: Ivan Svetlik (ed.), **Social Policy in Slovenia**. - Avebury : Aldershot, 33-53
2. Aristotel (1992.): Nikomahova etika / prijevod Tomislava Ladana. - Zagreb : Hrvatska sveučilišna naklada, 360.
3. Cvjetičanin, Vlado ; Defilippis, Josip ; Dilić, Edhem, et al. (1980.): Mješovita domaćinstva i seljaci-radnici u Jugoslaviji. - Zagreb : Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu, 215.
4. Heraklit (1951.): Svjedočanstva i fragmenti / prijevod i tumačenje Nike Majnarića. - Zagreb : Matica hrvatska, XXIII, 57.
5. Magdalenić, Ivan (1998.): Hrvatsko radništvo i socijalna pravda : rezultati empirijskog istraživanja. - Zagreb : Centar za industrijsku demokraciju SSSH ; Friedrich-Ebert-Stiftung, Ured u Zagrebu, 175.
6. Milinković, Bosiljka (1994.): Selo i agrar u Hrvatskoj : bibliografija 1984-1994. - **Sociologija sela**, Zagreb, 32 (1994) 3-4: 203-277.
7. Milinković, Bosiljka (1997.): Selo u tranziciji : selektivna domaća i strana literatura, 1994-1997. - **Sociologija sela**, Zagreb, 35 (1997) 1-4: 91-125.
8. Petković, Stanko (1977.): Vrednota ; Vrijednost, u: Milan Bosanac, Oleg Mandić i Stanko Petković (ur.), **Rječnik sociologije i socijalne psihologije**. - Zagreb : Informator, 696-697.
9. Sokol, Smiljko ; Smerdel, Branko (1998.): Ustavno pravo. - Zagreb : Informator, XII, 319.
10. Statistički ljetopis hrvatskih županija 1993 (1994.). - Zagreb : Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske.
11. Tintić, Nikola (1982.): Socijalna pravda. - **Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu**, Zagreb, 32 (1982) 1-2: 1-56.
12. Ustav Republike Hrvatske. - **Narodne novine**, Zagreb, 46 (1990) 56: 1237.

Ivan Magdalenić

Faculty of Law of the University of Zagreb, Zagreb, Croatia

Opinions of Peasant-Workers and Workers without Land Property about the Highest Constitutional Order Values of the Republic of Croatia

Summary

In this article a part of results of more comprehensive research entitled "Croatian working class and social justice" have been presented. There have been compared answers the workers with land property (peasant-workers) and those without it gave to questions how important do they consider and to what extent do they find realised "the highest constitutional order values of the Republic of Croatia" (art. 3 of the Republic of Croatia Constitution).

The results show that both groups of workers gave similar answers, but at peasant-workers there is a little "system move" towards slightly weaker acceptance of constitutional values, as well as a slight "system move" towards higher estimation of realisation of these values.

In the article some possible explanations of the results obtained have been suggested, but the author in the first place points out the need for further researches for which the key concepts like peasant-workers, dual income source and others, should be re-defined.

Otherwise, according to gained results, both peasant-workers and workers without land property are relatively most content with realisation of the following values: "equality of rights of the nations", "peace-making" and "freedom", and they are the least content with "respect of human rights", "rule of justice" and "social justice". Possible interpretation of these results has also been offered in the article.

Key words: peasant-workers, workers (without land property), opinions, the highest constitutional order values, social justice, Republic of Croatia

Received on: 20th December 1998

Ivan Magdalenić

Points de vue des salariés-paysans et des salariés qui ne possèdent pas d'exploitation agricole sur les plus grandes valeurs de l'ordre constitutionnel de la République de Croatie

Résumé

Dans cet article est exposée une partie des résultats d'une recherche plus ample, intitulée *Les salariés croates et la justice sociale*. Sont comparées les réponses des salariés qui possèdent une exploitation agricole et de ceux qui n'en possèdent pas, et ce aux questions: dans quelle mesure ils considèrent importantes et dans quelle mesure ont été réalisées les plus grandes valeurs de l'ordre constitutionnel de la République de Croatie (article 3 de la Constitution de la République de Croatie).

Les résultats montrent que les réponses des deux groupes de salariés sont très semblables, mais que chez les salariés-paysans il existe "un petit décalage systématique" vers une acceptation un peu plus faible des valeurs constitutionnelles, de même qu'un petit "décalage systématique" vers des notes plus élevées quant à la réalisation de ces valeurs.

Dans cet article sont proposées quelques explications possibles des résultats obtenus, mais l'auteur souligne en premier lieu la nécessité de recherches ultérieures pour lesquelles il faudrait définir à nouveau, d'une manière nouvelle et plus moderne, les notions clés: paysan-salarié, ménage mixte, double source de revenus, etc.

D'ailleurs, d'après les résultats obtenus, aussi bien les salariés-paysans que les salariés ne possédant pas d'exploitation agricole sont relativement le plus satisfaits de la réalisation des valeurs: "l'égalité nationale en droits", "le pacifisme" et "la liberté", et ils sont le plus mécontents quant "au respect des droits de l'homme", "le règne du droit" et "la justice sociale", et c'est pourquoi une interprétation possible est également proposée dans l'article.

Mots clés: salariés-paysans, salariés (qui ne possèdent pas d'exploitation agricole), point de vue, plus grandes valeurs de l'ordre constitutionnel, justice sociale, République de Croatie

Reçu: le 20 Décembre 1998